

УДК 330.1:339.166.5(477)

О. В. ЯРМАК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та міжнародної економіки
Харківського інституту фінансів
Київського національного
торгівельно-економічного університету,
Харків, Україна
e-mail: kafedra.etime@gmail.com
ResearcherID: [http://www.researcherid.com/
rid/O-2487-2016](http://www.researcherid.com/rid/O-2487-2016)



ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ СЕКТОР ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ

Обґрунтовано структуру зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг національної економіки на основі економіко-теоретичного та статистично-нормативного підходів. Проаналізовано стан та динаміку зовнішньоекономічних інтелектуальних послуг з досліджень та розробок, професійних і консалтингових послуг.

Ключові слова: інтелектуальні послуги, зовнішньоекономічний сектор інтелектуальних послуг, міжнародне інтелектуальне співробітництво, експорт та імпорт інтелектуальних послуг.

JEL Classification: F1; F14.

Постановка проблеми. Сфера послуг представлена національним і зовнішньоекономічним секторами, одними із складових яких є інтелектуальні послуги. Їх розвиток є важливим показником рівня інтелектуалізації національної економіки, інноваційної діяльності, людського розвитку, місця та ролі України у глобальному економічному просторі. Аналіз стану та тенденцій розвитку зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг національної економіки є актуальним щодо з'ясування умов, перешкод та чинників інтеграції України у систему міжнародного науково-технічного, інноваційного, освітнього та культурного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти інтелектуальної послугової діяльності досліджуються фахівцями з різних галузей знань: еко-

номіки, менеджменту, юриспруденції тощо. Економічному аналізу інтелектуальних послуг та їх окремих видів присвячено наукові твори українських та зарубіжних дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Зовнішньоекономічний сектор інтелектуальних послуг потребує комплексного аналізу, починаючи із з'ясування категоріального інструментарію дослідження та завершуючи обґрунтуванням умов, чинників та напрямів його подальших структурних трансформацій та розвитку.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування підходів до структуризації зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг національної економіки та аналіз на цій основі його структури та динаміки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоекономічний сектор інтелектуальних послуг як сукупність видів інтелектуальної послугової діяльності, що орієнтована на світовий ринок, характеризується експортом та імпортом інтелектуальних послуг. При дослідженні зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг економіки України, на мою думку, слід сполучати такі підходи:

- економіко-теоретичний, що є основою визначення сутнісних характеристик інтелектуальних послуг та обґрунтування критеріїв їх виокремлення та класифікації як видів зовнішньоекономічних послуг;

- статистично-нормативний, за яким структуризація сектору зовнішньоекономічних інтелектуальних послуг базується на методиках статистичних досліджень, затверджених нормативними актами державної служби статистики України. Поєднання зазначених підходів дозволяє визначити структуру зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг та проаналізувати його стан та розвиток на основі аналізу статистичних даних.

За економіко-теоретичним підходом критеріями оцінки і виокремлення інтелектуальних послуг як особливого сектору сфери послуг національної економіки є такі: 1) капіталоутворення – це капіталоутворюючі послуги, що виступають джерелами формування та нагромадження людського капіталу індивідуума й інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалу суспільства; 2) ресурсозабезпечення – надання інтелектуальних послуг спрямовано на забезпечення їх споживачів необхідними знаннями і інформацією, які є ресурсами інтелектуальної діяльності, зокрема інтелектуального бізнесу; 3) ретрансляція – інтелектуальні послуги є спеціальним каналом передачі їх споживачам професійних знань і інформації. Інтелектуальні послуги – це капіталоутворюючі, ресурсозабезпечуючі послуги, що ретранслюють професійні знання і інформацію, є фактором нагромадження і реалізації у різних сферах суспільної життєдіяльності людського капіталу індивіда, інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалів суспільства [2]. До інтелектуальних послуг, що відповідають за-

значеним критеріям, належать послуги освітні, охорони здоров'я, консалтингові, науково-технічні.

За статистично-нормативним підходом аналіз структури зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг базується на статистичних дослідженнях та даних відповідно до Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП), що застосовується Державною службою статистики України (табл. 1). Керуючись КЗЕП та спираючись на критерії інтелектуальних послуг – капіталоутворення, ресурсопостачання, ретрансляція знань та інформації, у структурі зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг слід виокремити: послуги з освіти; послуги лікувальних закладів та інші послуги у сфері охорони здоров'я; послуги дослідження та розробки; ділові послуги, а саме: юридичні послуги, послуги бухгалтерського обліку, аудиту і податкового консалтингу, послуги бізнес-консалтингу, консультативні послуги; наукові та інші технічні послуги, сертифікаційна діяльність (табл. 1).

Т а б л и ц я 1

Види інтелектуальних послуг за КЗЕП¹

| Найменування послуги | КЗЕП | Визначення |
|--|------|---|
| Послуги, пов'язані з подорожами | 04 | Охоплює товари і послуги, придбані в країні відвідування нерезидентами цієї країни для власного споживання або подальшої передачі третій особі. Цей розділ охоплює перебування будь-якої тривалості за умови, що не відбувалася зміна резидентної приналежності. Сюди відносяться послуги з проживання, витрати на продукти харчування та напої, витрати на транспортне обслуговування на території країни відвідування (споживання яких здійснюється на території країни-виробника). Також уключаються витрати на подарунки, сувеніри та будь-які інші предмети, придбані для особистого користування приїжджими, які можуть бути вивезені з відвідуваної країни. Уключаються куплені нерезидентом або надані нерезиденту під час подорожі товари і послуги для власного користування або подарунки, які за інших обставин можна було б віднести до інших груп, такі як поштові послуги, |

¹ Класифікація зовнішньоекономічних послуг визначає перелік категорій послуг, за якими проводиться державне статистичне спостереження щодо зовнішньої торгівлі послугами [8].

Продовження табл. 1

| Найменування послуги | КЗЕП | Визначення |
|---|----------|---|
| | | телекомунікаційні послуги та транспорт. Сюди також уключаються транспортні послуги, надані в межах країни відвідування, коли такі послуги надаються транспортними компаніями-резидентами такої країни, за винятком міжнародних пасажирських перевезень, які входять до розділу «Послуги пасажирського транспорту». З цього розділу виключаються товари, придбані для перепродажу в країні резидента або в якій-небудь третій країні, а також товари і послуги, придбані дипломатами, співробітниками консульств, військовослужбовцями |
| <i>Послуги, пов'язані з освітньою подорожжю</i> | 04.04 | Уключаються товари і послуги, придбані особами, які проходять навчання за межами країни постійного проживання |
| Послуги з освіти | 04.04.04 | Уключає послуги у сфері дошкільної, початкової, середньої, середньо-спеціальної, вищої освіти, послуги закладів, що займаються підготовкою водіїв, непрофесійних пілотів повітряних засобів тощо, послуги навчальних закладів для дорослих |
| <i>Послуги, пов'язані з подорожжю з оздоровчою метою</i> | 04.05 | Уключаються товари і послуги, придбані особами, які проходять лікування за межами країни постійного проживання |
| Послуги лікувальних закладів та інші послуги у сфері охорони здоров'я | 04.05.04 | Уключає послуги лікувальних закладів (у тому числі в'язничних лікарень), послуги з медичної та стоматологічної практики, послуги швидкої і невідкладної медичної допомоги, послуги судово-медичної експертизи й патолого-анатомічної діяльності, інші послуги медичного персоналу та лікарських установ, послуги санаторно-курортних організацій |
| Ділові послуги | 10 | Уключають послуги у сфері наукових досліджень і розробок, професійні послуги та послуги консультування з питань управління та технічні послуги, пов'язані з торгівлею та інші ділові послуги |

Продовження табл. 1

| Найменування послуги | КЗЕП | Визначення |
|--|----------|---|
| <i>Послуги дослідження та розробки</i> | 10.01 | Охоплює послуги з проведення фундаментальних досліджень, прикладних досліджень і дослідних розробок з метою створення нових продуктів і технологій, діяльність у галузі природничих, соціологічних та гуманітарних наук |
| <i>Професійні та консалтингові послуги</i> | 10.02 | Уключають юридичні, бухгалтерські, консультативні послуги в галузі управління та послуги у сфері зв'язків з громадськістю і реклама, дослідження ринку та опитування громадської думки |
| Юридичні послуги | 10.02.01 | Уключають юридичні консультації та послуги представництва в ході будь-якого процесуального, судового й адміністративного виробництва; послуги зі складання юридичних документів та інструментів; консультування з питань сертифікації; послуги з депозитарного посередництва і врегулювання суперечок |
| Послуги бухгалтерського обліку, аудиту і податкового консалтингу | 10.02.02 | Уключають реєстрацію комерційних операцій для підприємств та інших суб'єктів; послуги з перевірки облікових записів і фінансових відомостей; податкове планування та консультування підприємств; підготовку податкової документації |
| Послуги бізнес-консалтингу | 10.02.03 | Охоплюють надання рекомендацій та консультацій, визначення головних напрямів роботи та надання оперативної допомоги підприємствам для визначення політики та розробки стратегії підприємництва, а також загального організаційного планування, структурування і контролю над діяльністю підприємств. Сюди входять аудиторська перевірка управління; консультування в області ринкового управління, людських ресурсів, управління виробництвом та керівництва проектами; послуги клієнтам з поліпшення ділової репутації, послуги з питань зв'язків із громадськістю в цілому та з іншими установами |
| Консультативні послуги | 10.02.06 | Уключає консультативні послуги в області управління |

| Найменування послуги | КЗЕП | Визначення |
|---|----------|---|
| <i>Наукові та технічні послуги</i> | 10.03 | Охоплюють розвідувальні роботи, картографію, перевірку і сертифікацію якості продукції, а також послуги технічного контролю |
| Наукові та інші технічні послуги, сертифікаційна діяльність | 10.03.04 | Охоплюють дослідні роботи, картографію, перевірку та сертифікацію якості продукції, а також послуги технічного контролю |

Складено автором на основі джерел: [8; 9].

Структуру зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг, що сполучає економіко-теоретичний і статистично-нормативний підходи, відображено на рис. 1.

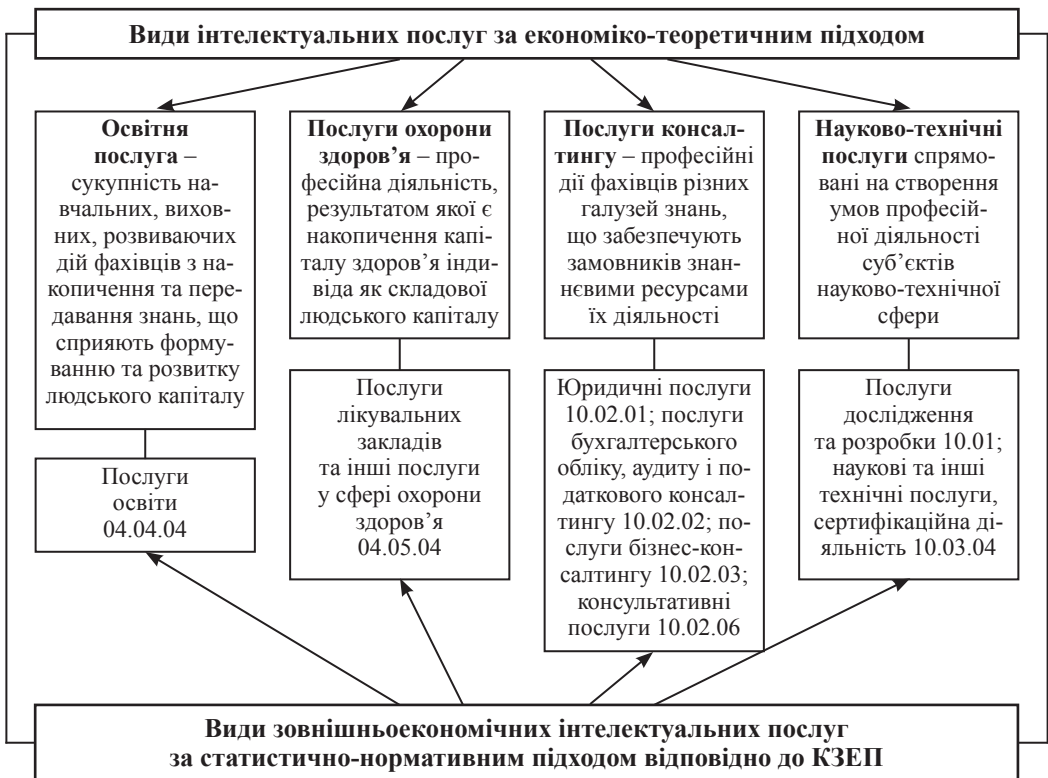


Рис. 1. Структура зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг

Слід зауважити, що, по-перше, перелік інтелектуальних послуг, наведений у табл. 1, не є вичерпним, але саме ці їх види є об'єктом державного статистичного спостереження, результати якого є джерелом даних для аналізу зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних послуг України. По-друге, КЗЕП і загальноприйнята структура послуг у статистичній звітності не є тотожними, що також суттєво ускладнює дослідження інтелектуальних послуг у контексті порівняльного аналізу їх національного і зовнішньоекономічного секторів. По-третє, дані Державної служби статистики України розкривають стан та тенденції розвитку не окремих інтелектуальних послуг зовнішньоекономічного сектору, а, переважно, їх груп, наприклад, ділових послуг. Тому проаналізувати динаміку окремих інтелектуальних послуг, що є складовими певної групи, дуже складно (табл. 2).

Таблиця 2

**Структурні характеристики зовнішньоекономічного сектору
ділових та науково-технічних інтелектуальних послуг України
у першому кварталі 2017 року**

| Найменування послуги | Експорт | | | Імпорт | | | Сальдо, млн дол. |
|-------------------------------------|-----------------|-------------------|---|-----------------|-------------------|--------------------------|------------------|
| | Обсяг, млн дол. | У % до I кв. 2016 | У % до загального обсягу ділових послуг | Обсяг, млн дол. | У % до I кв. 2016 | У % до загального обсягу | |
| Усього послуги | 2404,6 | 107,0 | – | 1230,5 | 107,9 | – | 1174,1 |
| Ділові послуги, усього | 184,4 | 101,8 | 100 | 151,2 | 116,7 | 100 | 23,2 |
| Послуги дослідження та розробки | 23,1 | 65,7 | 12,5 | 4,6 | 96,0 | 3,1 | 18,5 |
| Професійні та консалтингові послуги | 82,0 | 104,4 | 44,5 | 67,1 | 113,9 | 44,4 | 14,9 |
| У % до загального обсягу послуг: | | | | | | | |
| Ділові послуги | 7,6 | – | – | 12,3 | – | – | – |

Закінчення табл. 2

| Найменування послуги | Експорт | | | Імпорт | | | Сальдо, млн дол. |
|-------------------------------------|-----------------|-------------------|---|-----------------|-------------------|--------------------------|------------------|
| | Обсяг, млн дол. | У % до I кв. 2016 | У % до загального обсягу ділових послуг | Обсяг, млн дол. | У % до I кв. 2016 | У % до загального обсягу | |
| Послуги дослідження і розробки | 1,0 | – | – | 0,2 | – | – | – |
| Професійні та консалтингові послуги | 3,4 | – | – | 5,4 | – | – | – |

Розраховано автором на основі даних: [10].

Як видно із табл. 2, питома вага послуг з дослідження та розробки, професійних і консалтингових послуг у експорті ділових послуг у першому кварталі 2017 р. дорівнювала 57%, у імпорті – 47,5%, сальдо зовнішньої торгівлі зазначеними діловими послугами є позитивним – 33,4 млн дол. та перевищує цей показник по діловим послугам у цілому – 23,2 млн дол. Порівняно із I кварталом 2016 р. у I кварталі 2017 р. експорт ділових послуг збільшився на 1,8%, імпорт – на 51,2%, експорт і імпорт послуг з дослідження та розробки зменшилися відповідно на 34,3% і 4%, експорт і імпорт професійних і консалтингових послуг збільшилися відповідно на 4,0% і 13,9%. Наведені розрахунки свідчать, що у періоді, що аналізується, зовнішньоторговельний баланс послуг з дослідження та розробки, професійних і консалтингових послуг є активним. Це дає підстави стверджувати про необхідність здійснення державою певних заходів щодо стимулювання їх розвитку.

Висновки. Розвиток міжнародних економічних відносин обумовлює зростання зовнішньоекономічного обміну інтелектуальними послугами, які є спеціальними каналами передавання спеціальних знань, чинниками формування, накопичення та ефективної реалізації людського капіталу індивіда, інтелектуального капіталу фірм, людського та інтелектуального потенціалів національної економіки. Дослідження структури зовнішньоекономічного сектору інтелектуальної послугової діяльності на основі поєднання економіко-теоретичного та статистично-нормативного підходів до класифікації інтелектуальних послуг дозволило виокремити такі їх види, як послуги з освіти; послуги лікувальних закладів та інші послуги у сфері охорони здоров'я; послуги дослі-

дження та розробки; ділові послуги, а саме: юридичні послуги, послуги бухгалтерського обліку, аудиту і податкового консалтингу, послуги бізнес-консалтингу, консультативні послуги; наукові та інші технічні послуги, сертифікаційна діяльність. Аналіз структури та динаміки зовнішньоекономічного сектору інтелектуальних ділових послуг, по-перше, свідчить про значну роль інтелектуальних послуг у забезпеченні позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами, по-друге, демонструє значний розрив у динаміці їх експорту та імпорту у першому кварталі 2017 р. та значне зменшення обороту зовнішньоекономічних послуг з дослідження і розробки, особливо їх експорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2014. 404 с.
2. Марченко О. С., Ярмак О. В. Національна інноваційна система як інтегратор знань: монографія. Харків, 2012. 430 с.
3. Марченко О. С., Ярмак О. В. Юридичний консалтинг: сутність та роль у правовій економіці: монографія. Харків, 2016. 243 с.
4. Марченко О. С., Пронкіна Л. І. Участь України у міжнародному обміні знаннями як важливий напрям забезпечення європейської орієнтації політики в сфері технологій. *Вісник Тернопільського економічного університету*. 2014. № 3. С. 77–86.
5. Марченко О. С. Консалтинг як складова нематеріальної економіки. *Економічна теорія та право*. 2015. № 1 (20). С. 65–76.
6. Марченко О. С., Ярмак О. В. Інвестиційний ефект як складова якості та чинник конкурентоспроможності інтелектуальних послуг. *Acta Universitatis Pontica Euxinus. Спеціальний випуск*. Варна, 2016. С. 646–650.
7. Матросова Л. М., Єчина Л. В. Інтелектуальні послуги як чинник інноваційного розвитку економіки України. *Економічна теорія та право*. 2016. № 3. С. 56–68.
8. Класифікація зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП): затв. наказом Державної служби статистики України від 27 лютого 2013 року № 69. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-zovnishnoekonomichnih-poslu-doc136046.html>.
9. Про внесення змін до Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП): Наказ Державної служби статистики України від 07 березня 2014 року № 57. URL: <http://zakon.sop.com.ua/regulations/2341/8392/8393/465197/>.
10. Зовнішня торгівля України послугами у I кварталі 2017 році. Експрес-випуск 15.05.2017 № 178/0/08.3вн-17. URL: www.ukrstat.gov.ua.

REFERENCES

1. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Kaminska, T. M. et.al. (2014). Nematerialna ekonomika: upravlinnia formuvanniam i vykorystanniam intelektualnoho kapitalu. L. S. Shevchenko (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

2. Marchenko, O. S., Yarmak, O. V. (2012). Natsionalna innovatsiina systema yak intehrator znan. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Marchenko, O. S., Yarmak, O. V. (2016). Yurydychnyi konsal'tynh: sutnist ta rol u pravovii ekonomitsi. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Marchenko, O. S., Pronkina, L. I. (2014). Uchast Ukrainy u mizhnarodnomu obmini znanniamy yak vazhlyvyi napriam zabezpechennia yevropeiskoi oriantatsii polityky v sferi tekhnolohii. *Visnyk Ternopil'skoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil Economic University*, No. 3, 77-86 [in Ukrainian].
5. Marchenko, O. S. (2015). Konsal'tynh yak skladova nematerialnoi ekonomiky. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, No. 1(20), 65–76 [in Ukrainian].
6. Marchenko, O. S., Yarmak, O. V. (2016). Investytsiinyi efekt yak skladova yakosti ta chynnyk konkurentospromozhnosti intelektualnykh posluh. *Acta Universitatis Pontica Euxinus». Spetsialnyi vypusk. Varna*, 646–650 [in Ukrainian].
7. Matrosova, L. M., Yechyna, L. V. (2016). Intelektualni posluhy yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, No. 3, 56–68 [in Ukrainian].
8. Klasyfikatsiia zovnishnoekonomichnykh posluh (KZEP): zatv. nakazom Derzhavnoi sluzhby statystryky Ukrainy vid 27 liutoho 2013 r. № 69. Retrieved from <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-zovnishnoekonomichnih-posluh-doc136046.html>
9. Pro vnesennia zmin do Klasyfikatsii zovnishnoekonomichnykh posluh (KZEP) Nakaz Derzhavnoi sluzhby statystryky Ukrainy vid 07 bereznia 2014 r. № 57. Retrieved from <http://zakon.sop.com.ua/regulations/2341/8392/8393/465197/>
10. Zovnishnia torhivlia Ukrainy posluhamy u I kvartali 2017 r. Ekspres- Vypusk 15.05.2017 № 178/0/08.3vn-17. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2017 р.

О. В. ЯРМАК

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и международной экономики Харьковского института финансов Киевского национального торгово-экономического университета, Харьков, Украина

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИЙ СЕКТОР ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ УСЛУГ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ: ПОДХОДЫ К СТРУКТУРИЗАЦИИ

Раскрыта структура внешнеэкономического сектора интеллектуальных услуг национальной экономики на основе экономико-теоретического и статистико-нормативного подходов. Проанализированы состояние и динамика внешнеэкономических интеллектуальных услуг по исследованиям и разработкам, профессиональных и консалтинговых услуг в Украине.

Ключевые слова: интеллектуальные услуги, внешнеэкономический сектор интеллектуальных услуг, международное сотрудничество, экспорт и импорт интеллектуальных услуг.

O. V. YARMAK

PhD. (Economics), associate professor, associate professor of the Department of Economic Theory and International Economy, Kharkiv Institute of Finance of Ukrainian State University of Finance and International Trade, Kharkiv, Ukraine

FOREIGN ECONOMIC SECTOR OF INTELLECTUAL SERVICES OF UKRAINE'S ECONOMY: APPROACHES TO STRUCTURING

Problem setting. An analysis of the state and trends of the foreign economic sector development of the national economy intellectual services is relevant in determining the conditions, obstacles and factors of Ukraine's integration into the system of international scientific and technical, innovative, educational and cultural cooperation.

Recent research and publications analysis. The foreign economic sector of intellectual services needs a comprehensive analysis, starting with the definition of categorical research tools and completing the justification of the conditions, factors and directions for its further structural transformations and development.

Paper objective. The purpose of the article is justification approaches to structurization of the foreign economic sector of national economy intellectual services and the analysis its structure and dynamics on this basis in Ukraine.

Paper main body. The development of international economic relations causes the growth of foreign economic exchange of intellectual services. The latter in their turn are special channels for the transfer of special knowledge, factors of formation, accumulation and effective realization of human capital of the individual, intellectual capital of firms, human and intellectual potential of the national economy.

Conclusions of the research. The study of the structure of the foreign economic sector of intellectual services activity on the basis of a combination of the economic and theoretical, statistical and normative approaches to the classification of intellectual services allowed to distinguish such types as services at education; services of medical institutions and other services in the healthcare; research and development services; business services, namely: legal services, accounting, auditing and tax consulting services, business consulting services, advisory services; scientific and other technical services, certification activity.

Short Abstract for an article

Abstract. The structure of the foreign economic sector of intellectual services national economy based on the economic and theoretical, statistical and normative approaches is substantiated. The state and dynamics of foreign economic intellectual services on research and development, professional and consulting services are analyzed.

Key words: intellectual services, foreign economic sector of intellectual services, international cooperation, export and import of intellectual services.